

Posudek magisterské diplomové práce

Bc. Jiří Marek:

Nerůst jako alternativa udržitelného rozvoje?

Degrowth as an Alternative of Sustainable Development?

Fakulta humanitních studií University Karlovy v Praze

katedra sociální a kulturní ekologie, 2014

Úvod

V době, kdy dokonce i neoliberální ekonomové tuší, že současná ekonomická krize není jen klasickou periodickou daní nadvýrobě a prosperitě a znepokojení politologové přemítají o dosud neznámých úspěšných kombinacích tržního hospodářství s novými podobami silně autoritativních zřízení, je zřejmé, že je nezbytné hledat nové strategie řešení na všech úrovních, od místní až po globální. Bc. Jiří Marek si stanovil úkol porovnat dvě z těchto několika málo strategií a zodpovědět otázku, zda ta novější kritizuje onu starší oprávněně či nikoli. Práce je tedy povýtce, nikoli zcela, teoretická, ne však méně náročná, o čemž svědčí jak použité metody, tak množství prostudované literatury.

1. Obsahová stránka

K četbě povzbuzuje již podrobný a logický obsah nešetřící vtípem ve výstižných názvech jednotlivých kapitol.

„Po celé lidské dějiny lidé bojovali s nedostatkem,“ (str. 1) čteme v úvodu práce. Věta je také vtípnější, než se zdá: umožňuje autorovi odstartovat velmi stručnou a informativní charakteristiku práce takřka jen na jedné stránce: v první polovině fenomén růstu jako takový, prvotně ekonomický, odvozeně smyslotvorný a takřka „posvátný“, a na druhé straně nabízející možnost řešení (svým popřením). Druhá polovina seznamuje čtenáře stručně se strukturou práce.

V úvodu metodologie Marek vlastně věcně logicky zdůvodňuje, proč není jeho práce empirická: nezabývá se nerůstem jako sociálním hnutím, ale jeho předpoklady, idejemi a cíli, jeho teorií jako takovou. Dále velmi stručně, ale výstižně představuje dva metodologické zdroje svého postupu: hermeneutiku a zakotvenou teorii. U první lze mít drobnou výhradu k hlavnímu zdroji (Hendl), který bývá příznivci kvalitativních metod kritizován, v práci naopak chybějí tradičně citovaní autoři (např. Dilthey, Ebeling, Gadamer, Heidegger, Szondi). Volbu však lze obhájit, protože Markovi nejde o teoretický diskurs, ale skutečně jen o použití hermeneutiky jako analytického nástroje, k čemuž jsou Hendlovy přehledné zásady textové hermeneutiky příhodné. Obdobně lze mít výhrady k, řekněme, nikoli nezbytnému užití zakotvené teorie, jež však Marek dokáže obhájit silným konstatováním, že výzkumným terénem může být samozřejmě i text (a jako v tradicích strukturalismu, vhodná je jakákoli metoda, jež přináší výsledek).

Vedle výkladu teorie nerůstu (a druhotně i udržitelného rozvoje, který byl již „povinně“ převyprávěn ve stovkách absolventských prací) si autor klade i dvě zásadní, dobře formulované a jak se v závěru ukáže, ambiciózní, ale realistické výzkumné otázky:

„Je kritika udržitelného rozvoje z pozic zastánců nerůstu oprávněná?“

„Představuje nerůst (reálnou) alternativu udržitelného rozvoje?“

V následném výkladu krizí v jednotlivých pilířích udržitelného rozvoje je samozřejmě nejrozsáhlejší a také nejcennější výklad krize ekonomické, který dobře zdůrazňuje základní parametry ekonomického provozu (zdůrazňují ty, které jsou ve srovnání s celou předchozí historií (relativně) paradigmaticky nové: globální podoba ekonomiky, její virtuální (spekulativní) charakter, vytloukání klínu klínem (léčba momentálního nerůstu ještě větším růstem), nerovnost, resp. nesouměřitelnost a další; trochu jsem postrádal explicitní motiv ztráty smyslu (oddělení uspokojení potřeby od provozu ekonomiky a zisku, ale uměle vyvolané potřeby samozřejmě tematizovány jsou). S příslušným výkladem by tyto kapitoly mohly posloužit i jako znamenitý učební text.

Osobně mne trochu zamrzelo příliš stručný výklad Hany Librové a jejího konceptu dobrovolné a záměrné skromnosti (nejsou zde rozlišeny) a zejména opomenutí odlišné koncepce skromnosti a chudoby a jejich komplementárních doplňků v dvojici, tak, jak si je vysvětlujeme v oboru sociální a kulturní ekologie (**první**, snadná, **otázka pro obhajobu**). Podobných, zpravidla méně významných opomenutí by bylo možné samozřejmě nalézt více (např. diskuse o demotivující změně poměru fixních a variabilních nákladů, jež mohla být zařazena vedle rebound efektu, ne-úplný výklad Kuhna [**druhá otázka**: nové paradigma vyvrací předešlé?] apod.). Důležitá však není úplnost výčtu, jež je zde pochopitelně z povahy věci nedosažitelná, ale samotný velmi bohatý a přesvědčivý arsenál důkazů proti růstové podobě ekonomiky.

Při autorově erudici by bylo plýtváním energie hledat nedostatky ve výkladu (trvale) udržitelného rozvoje stejně jako v předestření teorie nerůstu, jež bylo naopak velmi přínosné pro autora posudku. Za velmi inspirativní pokládám zejména kapitolu o demokratizačním potenciálu nerůstu, kde je však podle mého názoru podceňováno nebezpečí příliš autoritativní role politického decizního prostoru (podobné otázky však mají spíše potenciál pro žádoucí dlouhodobý celospolečenský diskurs, ne pro minimalizovaný čas obhajoby, a jsou samozřejmě generačně specifické). Potěšila mne kapitola o erozi udržitelného rozvoje, což je téma další kvalitní současně s touto obhajovanou diplomovou prací. V duchu oboru sociální a kulturní ekologie je plně funkční „negativně definiční“ kapitola o kritice nerůstu (co nerůst *není*).

Důkladné, systematicky provedené (hned podle několika osnov: pilíře, Nováček apod.) a produktivní je i srovnání udržitelného rozvoje a nerůstu. Zde došlo k drobné terminologické nepřesnosti: osobně používám sousloví „růst kvality“ snad jen nedopatřením, abych předcházel nedorozuměním, raději nemluví o „kvantitativní a kvalitativní povaze růstu“ (str. 64), ale raději o *kvantitativním růstu vs. kvalitativním rozvoji* (abych zodpověděl známou námitku, jak může být nějaký typ rozvoje možný *trvale*: jako rozvoj *kvality*, např. kvality života). Nicméně se domnívám, že Jiří rozumí věci správně.

Následuje kapitola „Zodpovězení výzkumných otázek“ a překvapivě double twist, nikoli závěr, ale další peripetie: kapitola „Komparace zjištěných výsledků s podobně zaměřeným výzkumem“, jež snad mohla být součástí předchozích analýz a srovnání – ale nešť.

Kapitola „Závěr“ stručně a věcně a s jen málo prolomeným badatelským krytem shrnuje dosažené výsledky.

2. Práce s literaturou

Práce s literaturou je v souladu s již řečeným velmi pečlivá a přesná. Autor snad bez výjimek přesně parafrázuje, interpretuje i cituje, opírá se (v souladu se zakotvenou teorií) o velmi dobře volené citace a v neposlední řadě znamenitě překládá z angličtiny, aniž se (správně, uvědoměle skromně) jako správný komparatista opomene zastydět nad neznalostí dalších dvou nebo tří...

Za další zmínku jistě stojí i nadprůměrné zastoupení cizojazyčné literatury v celkově úctyhodném počtu dobře vybraných standardních i méně známých titulů, jak primární, tak sekundární a internetové (o jisté nedostatečnosti v oblasti metodologie viz výše). Vzhledem k tomu, že na dokladování citacemi je textologická interpretace do jisté míry založena, je takřka zbytečné opakovat, že snad až na ojedinělé výjimky je způsob citování nebo převyprávění textů zvládnut suverénně.

3. Formální stránka

Rozsah asi 92 normostran je zde skoro optimální („skoro“ pro účel diplomové práce: řadu témat by bylo v silách autora ještě rozvinout). Gramatické, pravopisné nebo typografické výpadky (např. shrnují místo shrnuji (již str. -1), zarovnání na str. 34 apod.) jsou při vysoké kultuře Markova psaného projevu natolik řídké, že nestojí za to je citovat, na rozdíl od velmi ilustrativních grafů a schématu, účelně a správně zařazených buď do textu nebo naopak do příloh, v nichž nechybí jejich seznam, projekt a schází tak snad jen seznam zkratk.

Práce jinak svým textovým tokem i jazykem sleduje vymezenou logickou linii a směřuje k zodpovězení položených otázek. Jazyk je velmi kultivovaný, výstižný, místy vtipný; autor dokáže i komplexnější souvislosti vyložit v nepřetížených souvětích.

Rovněž typografické zpracování je střízlivé a funkční (odlišení citací a podobně), poznámkový a citační aparát je také zpracován a užíván kvalifikovaně.

4. Celkové hodnocení

Ve druhé části posudku jsem předznamenal, že o vhodnosti metod „rozhodne výsledek: výtěžek analýz“. Marek si kombinací obou metod skutečně vytvořil funkční nástroj, který mu umožnil propojit analýzu textů s jinými výzkumy a přinesl přesvědčivá zjištění; to, že základním předpokladem zůstává prostě chytré a pozorné čtení založené na znalostech a že bez této schopnosti hermeneutika jako mechanicky použitá lopata fungovat nemůže, bývá „metodiky“ zamlčováno. Marek prostě tuto schopnost má.

Výzkumné otázky byly bez pochyb úspěšně a přesvědčivě zodpovězeny, na čemž nic nemění fakt, že o odpovědích je možno diskutovat. Rovněž závěry jsou poměrně střízlivé a přesvědčivé, přestože se zdá (viz i výše), že Jiří je v této fázi své ontogeze nerůstem silně zaujat – což je celkem pochopitelné a kvalitu práce to v tomto případě nijak nesnižuje.

Pro mne samotného vystupují v poslední době do popředí čtyři otázky: eroze udržitelného rozvoje, perverzní charakter společnosti, role elit a otázka po tom, co dokáže udržitelný rozvoj nabídnout náhradou za pokrok a růst, aby jeho většinou podporované uskutečnění bylo reálné. K prvnímu nerůst trochu, třeba i nechtěně, přispívá a Jiří jeho kritiku ve velké míře vyvrací jako neoprávněnou. Nejsem plně kompetentní odpovědět, jak se nerůst staví ke druhým dvěma, domnívám se spíš, že stanovisko udržitelného rozvoje v podstatě sdílí. A ve čtvrtém ohledu jsem si jistý, že udržitelný rozvoj je zdánlivě nedůsledný právě proto, že se od počátku klopotně snaží lidskému pilíři – člověku nabídnout náhradou za pokrok nebo „pokrok“ alternativní hodnoty včetně obyčejného lidského prožitku a štěstí. Je to otázka komplexních změn nejen osobních a společenských hodnot, ale také diskursu.

Chce-li vedoucí práce studenta pochválit, může ocenit jeho samostatnost nebo naopak konzultace a dobrou spolupráci. V případě Jiřího Marka platí obojí. Konzultace nebyly časté, ale zato velmi obsáhlé a vzrušené, a s výjimkou rámcové analýzy a metodologických rad probíhaly na úrovni kvalifikované obecnější debaty nad problematikou s přínosem z obou stran a pro obě strany. Následně je diplomant vždy dokázal pečlivě a přitom kriticky uplatnit při další samostatné práci.

Při obhajobě budu zvědav na stručné odpovědi, spíše ukázkou diskuse, ještě na třetí, **velmi širokou otázku**: ve kterých pilířích udržitelného rozvoje může být nerůst skutečně paralelním konceptem udržitelného rozvoje a ve kterých přece jen nedostačuje a proč (nebo naopak nabízí lepší a realističtější řešení)?

Ve světle řečeného jsou drobnější nedostatky, jež musely být uvedeny, vcelku nepodstatné. Vzhledem k nesporným kladům, analytickým i komparativním přínosům a relativní ucelenosti textu a k aktuálnosti tématu **doporučuji diplomní práci s potěšením k obhajobě a navrhuji hodnocení „výborně“**, v přesnějším vyjádření **18–19 bodů**.

Praha 24. srpna 2014

PhDr. Ivan Rynda